

© Università degli Studi di Siena

L'EMBLEMA D'ERASME

Erasmus de Rotterdam va adoptar l'emblema de Tèrminus, vinculat a la llegenda «Cedo nulli» ('no cedeixo a res'), que prové d'una interpretació cristiana d'un vers d'una de les *Èglogues* de Virgili, la que comença amb els mots «Omnia Vincit Amor». Sembla que Erasme va prendre aquest emblema de l'anell amb el segell del déu Tèrminus infant, que li va regalar el seu alumne Alexandre Stuart, príncep d'Escòcia, durant un viatge d'estudis a Siena el 1509.

Terminalia, les festes en honor del déu Tèrminus

PERE QUETGLAS NICOLAU
Universitat de Barcelona

Catedràtic de Filologia Llatina de la Universitat de Barcelona. Les seves línies de recerca són la lingüística llatina, l'obra de Juli Cèsar i el llatí medieval de Catalunya. Actualment dirigeix el projecte *Glossarium Mediae Latinitatis Cataloniae*. Darrerament ha publicat, en col·laboració amb Joan Bastardas, l'edició i traducció de *Carta a la posteritat, Carta a Boccaccio* de Francesco Petrarca.

Terminalia eren les festes que a l'antiga Roma se celebraven el 23 de febrer en honor del déu Tèrminus. Eren les festes dedicades a la consolidació i perpetuació dels límits i les fronteres, públics o privats, i en conseqüència tenien també una manifestació pública i una altra de privada. Els actes públics de celebració tenien lloc entorn dels sisè miliari de la *Via Laurentina* (la que conduïa de Roma a Lauinium, la mítica fundació d'Enees). En aquest punt, que simbolitzava el límit de l'antic territori romà, hom sacrificava una ovella. La celebració privada implicava de forma general tots els propietaris que compartien termenals. Així, es reunien entorn de les fites que marcaven la separació entre camps veïns. Aquestes fites, tingudes per representacions populars del déu Tèrminus, eren ornades amb galindaines i alhora se'ls feia l'ofrena d'un pastís sagrat. Així mateix, es muntava al costat un altar en el qual s'encenia un foc i s'hi cremaven cereals al mateix temps que es feien també ofrenes de rusc i de vi. Finalment, se sacrificava un porquet o un corder i amb la sang s'arruixava la fita. A la part religiosa seguia un banquet en què a part de menjar es cantaven cançons demanant a Tèrminus el manteniment dels límits dels camps.

En realitat, gairebé tots els aspectes que envolten el déu Tèrminus i les seves festes s'han conservat pràcticament fins avui mateix a les nostres terres. Comen-

TERMINÀLIA 0 (2009): 37-38

DOI: 10.2436/20.2503.01.5 · ISSN: 2013-6692

Terminalia, les festes

Pere Quetglas Nicolau

Disseny per a una finestra de cristall amb el déu Tèrminus de Hans Holbein der Jüngere (1525)

çant pel caràcter sagrat de les fites —quasi es considerava pecat tocar-les i no diguem, moure-les—, no cal recordar les innumerables bregues i assassinats que la seva profanació ha provocat al llarg dels

anys. Però, a més a més, aquesta sacralització connecta directament amb la persistència entre nosaltres de les creus de terme i amb el caràcter misteriós de les celebracions que s'hi fan al voltant en determinades èpoques de l'any. Però també altres aspectes són ben nostrats. Conta l'historiador T. Livi (*Ab Vrbe condita* I, 55 i V, 54) que, quan el rei Tarquini Prisc va voler aixecar en el Capitoli un temple dedicat a la tríada capitolina (Júpiter, Juno i Minerva), va procedir a exaugurar o dessacralitzar els santuaris de les primitives deïtats del lloc. Però dues d'aquestes divinitats es resistiren a l'agressió, Tèrminus i Iuventas; i conseqüentment, se'ls va haver de fer un lloc dins del nou temple. Es tracta, com es pot veure, d'una espècie de miracle molt semblant al que envolta moltes de les nostres verges trobades, que es negaren en el seu moment a ser remogudes del lloc on havien estat descobertes, ubicació en la qual hom es veia obligat a construir-hi un santuari.

La terminologia, com a disciplina que té una denominació procedent de Tèrminus, participa dels atributs d'aquesta divinitat i dels de l'altra que mitològicament se li associa. D'una banda, gaudeix del do de l'eterna joventut i de la renovació constant atribuïbles a Iuventas, la deessa que compartí la tossuderia de Tèrminus; i d'altra banda, manté viva la flama d'aquesta mateixa tossuderia i la voluntat de persistència. Considerant-ho des del punt de vista històric, *exterminar* significa, evidentment, 'treure algú dels límits o del terme'; cosa que òbviament cal entendre des d'un punt de vista espacial. Però, vés a saber com, a algú se li va ocórrer que hi podia haver altres maneres de foragitar algú del terme, com per exemple la via espiritual o vertical, potser més econòmiques i pràctiques, però també més pernicioses. I d'aquesta manera el déu del bon veïnatge va acabar donant nom a una de les creacions més perverses de l'ésser humà, l'*extermini*, paraula de la qual els diccionaris ja ni tan sols recullen el sentit originari 'expulsió del terme'. ✿

Pedres de terme

Emblema de Tèrminus
extret de Claude Paradin
(1551) © Glasgow
University

«Quan haurà passat la nit, retrem els honors acostumats al déu que amb les seves fites delimita els camps. O Tèrminus, tant si ets una pedra com un tronc clavat enmig d'un camp, tu també des dels temps antics, tens un poder diví! Dos propietaris et coronen, cadascun des de la seva propietat, i t'ofrenen dues garlandes i dos pastissos sagrats. T'aixequen un altar: la rústica pagesa hi porta amb una gerra esbrocada el foc que ella mateixa ha pres del seu fogar roent. Un vell fa llenya i aixeca una alta foguera: malda per fixar sòlidament a terra unes branques per sostenir-la; després amb escorça seca provoca les primeres flames; dret al seu costat, hi ha un vailet que sosté amb les mans una gran canastra. Quan per tres vegades n'ha pres uns grans per tirarlos enmig de les flames, una filleta li ofereix uns trossos de bresca. D'altres presenten el vi: de cadascun dels dons se'n fan libacions a les flames; els assistents, vestits de blanc, ho contemplen i guarden silenci. Tèrminus, comú a les dues heretats, és arrosat amb la sang d'un anyell, però hom no es plany quan hom li ofrena una truja que alleta. Els veïns, gent senzilla, es reuneixen i participen a l'àpat

sagrat; canten les teves llaors, venerable Tèrminus: “Tu ets el qui marques les fronteres als pobles, a les ciutats, als immensos reialmes; sense tu qualsevol camp fóra motiu de litigis. En tu no hi ha cap ambició, no et deixes corrompre per l'or, i serves amb una justa protecció les terres que se t'han confiat. Si tu en altre temps haguessis fixat les fronteres del país de Tírea, tres-cents guerrers no haurien estat enviats a la mort, i hom no hauria pogut llegir damunt les armes apilonades el nom d'Otríades. Ai, quanta sang oferí aquest heroi a la seva pàtria”.

I ¿què va ocórrer quan hom construí el nou Capitoli? Tot l'ardat dels déus es retirà davant Júpiter i li cedí el lloc; però Tèrminus, segons que contenen els antics, restà on hom l'havia trobat al santuari, i comparteix el temple amb el gran Júpiter. Encara avui, a fi que no vegi per damunt sinó les estrelles, hi ha una petita obertura a la teulada del temple. Després d'això, Tèrminus, ja no tens llibertat de moviment: roman al lloc on hom t'ha col·locat i no cedeixis gens de terreny a les sol·licitacions del veí, no semblés pas que fas més cas d'un home que de Júpiter, i si ets ferit amb una rella o amb una aixada, crida fort: “El teu camp és aquest, el teu aquell!”. Hi ha un camí que mena al país dels laurents, reialme en altre temps cobejat pel comandament dels dardanis: en aquest camí la sisena fita venint de Roma et veu oferir, Tèrminus, les entranyes d'un animal llanut. Els altres pobles tenen límits ben definits: les fronteres de la ciutat romana són les del món.» (Ovidi, 1991, p. 97-99.)

P. OVIDI NASÓ. *Fastos*. Traducció de Jaume Medina, notes de Miquel Dolç. Barcelona: Fundació Bernat Metge, 1991, vol. I (llibres I-III). ISBN 84-7225-489-5

